

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARDA TANQIDIY FIKRLASHNI RIVOJLANTIRISH

Tursunboyeva Zuxra Umid qizi

*Chirchiq davlat pedagogika universiteti «Maktabgacha ta'lim» metodikasi kafedra
o'qituvchisi*

zuxratorsunboyeva97@gmail.com

Fotima Xursanova Orifjonovna

*Chirchiq davlat pedagogika universiteti «Maktabgacha ta'lim» fakulteti
1-bosqich talabasi*

fotimaxursanova1202@gmail.com

Annotasiya *Ushbu maqolada maktabgacha yoshdagi bolalarda tanqidiy fikrlashni rivojlantirishning turli yondashuvlari va usullari ko'rib chiqiladi va tahlil qilinadi shuningdek hozirda bu fazilatning qanchalik zarurligi haqida so'z boradi.*

Kalit so'zlar: *tanqid, kongitiv, komponent, ob'ekt, vizual, konventsiya, idealistik, syujet, texnologiya, innovatsiya, argument, variant.*

РАЗВИТИЕ КРИТИЧЕСКОГО МЫШЛЕНИЕ У ДЕТЕЙ ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА

Аннотация *В данной статье проводится обзор и анализ различных подходов и методов развития критического мышления у детей дошкольного возраста так же обсуждается насколько необходимо это качество.*

Ключевые слова: *критика, конгитив, компонент, объект, визуальное, условность, идеалистический, сюжет, технология, инновация, аргумент, вариант.*

DEVELOPMENT OF CRITICAL THINKING IN PRESCHOOL CHILDREN

Abstract *This article provides an overview and analysis of various approaches and methods for developing critical thinking in preschool children and also discusses how necessary this quality is.*

Key words: *criticism, cognitive, component, object, visual, conventionality, idealistic, plot, technology, innovation, argument, option.*

KIRISH

Zamonaviy doimiy o'zgaruvchan dunyo ko'pincha odamdan tezkor qarorlarni talab qiladi. Hozirda juda ko'p turli xil ma'lumotlar mavjud va ularning hammasi ham ishonchli emas. Ba'zida tekshirilmasdan haqiqat sifatida qabul qilingan ma'lumotlar odamga zarar yetkazmaydi. Masalan, tarixga oid munozarali mavzular, turli voqea va hodisalarning talqini va boshqalar. Kimdir taqdirga ishonadi, kimdir ishonmaydi. Har bir fikrning o'z dalillari bor, lekin hech kimda rad etib bo'lmaydigan dalillar yo'q. Ammo ba'zida tahlilning yetishmasligi hayotimizga salbiy ta'sir ko'rsatishi va dahshatli oqibatlarga olib kelishi mumkin. Ko'p

hodisalar jiddiy tahlil qilinishini, voqealarni rivojlanishining turli xil variantlarini ko'rib chiqishni talab qiladi: ish tanlash, umr yo'ldosh, do'stlar, moliyaviy masalalar va boshqalar.

Bugungi kunda ko'plab bolalarda tanqidiy fikrlash qobiliyati yo'q. Chunki, bugungi kunda ko'p kattalar tanqidiy fikrlash qobiliyatiga ega emaslar. Biz shunchalik mamnuniyat bilan yashaymizki, savollar berish, o'z suhbatdoshimizni topish va fikrlash haqida o'ylash juda ko'p bolalar va kattalar uchun oddiy ish bo'lib qoldi. Tanqidiy fikrlash – bu kuch talab qiladigan va rivojlantirib borishimiz kerak bo'lgan zarur ko'nikmadir. Biz uchun juda ko'p narsa avtomatik ravishda amalga oshiriladigan dunyoda biz bolalarimizni tasavvur qilishga ilhomlantirishimiz kerak.

ADABIYOTLAR TAHLILI

Siz “tanqidchi” so‘zini “hamma tanqidchi” yoki “juda tanqidiysiz” kabi salbiy narsa deb o‘ylashingiz mumkin. Ammo tanqidiy fikrlash ijobiy bo‘lishi mumkin.

Tanqidiy fikrlash ko'p yillar davomida butun dunyo o'qituvchilari va psixologlari tomonidan o'rganilgan. Amerikalik psixolog Diana Xelpern bu mahoratni fikrlash deb hisoblaydi, u muayyan xulosalar chiqarish va muayyan vaziyatda qanday harakat qilishni hal qilish uchun ishlatiladi. Tanqidiy fikrlash aniq va oqilona fikrlashdir. Bu aniq va muntazam ravishda fikrlashni, boshqa narsalar qatorida mantiq va ilmiy fikrlash qoidalariga rioya qilishni o‘z ichiga oladi.

Ta'lim texnologiyalari bo'yicha tahlilchi Emilia Lai tanqidiy fikrlashni axborot manbalarini so'roq qilish va sinab ko'rish, argumentlar darajasini baholash, xulosalar chiqarish va to'g'ri qaror qabul qilish qobiliyati sifatida tavsiflaydi. Ko'pgina tadqiqotchilar tanqidiy fikrlashning quyidagi tarkibiy qismlarini aniqladilar: moyillik qobiliyati (komponentga qiziquvchanlik, moslashuvchanlik, xolislik, adolat tuyg‘usi, hurmat va boshqalar kabi shaxsiy fazilatlar majmui kiradi) kongitiv qobiliyat (komponentga tushuntirish, xulosa chiqarish, izohlash, tahlil qilish va hokazolar kiradi)

P.A.Fasiun o'ylashicha tanqidiy fikrlash insonga haqiqatni yolg'ondan ajratishga, ob'ektni turli tomonlardan ko'rib chiqishga, eng maqbul variantni tanlash uchun o'z harakatlarining mumkin bo'lgan foydalari, xavflari va oqibatlarini baholashga yordam beradi.

Tanqidiy fikrlashning yetishmasligi natijasida kasb, ma'lum bir ish joyini tanlashda xato qilish, firibgarlar yoki boshqa tajovuzkorlarning «o'ljasiga tushib qolish» hamda ma'naviy va jismoniy zarar yetkazishi mumkin bo'lgan odamlarning ta'siriga berilish ehtimoli ortadi.

Erta bolalik davridagi tanqidiy fikrlash qobiliyatlari.

So'nggi ta'lim tadqiqotlari shuni ko'rsatadiki, hatto 3 yoshli bolalar ham o'zlarining tanqidiy fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirishlari mumkin, chunki bu yoshda ular allaqachon muloqot va imo-ishoralar orqali bilimga ega bo'lishni boshlaydilar. Kelajakda tanqidiy fikrlash uchun asos yaratish uchun maktabgacha yoshdagi o'quvchilar vizual va eshitish tajribasini o'rganishga qaratilgan o'yinga asoslangan ta'lim muassasasiga kiritilishi kerak.

Tanqidiy fikrlash asoslari maktabgacha yoshda qo'yila boshlaydi. Bola nima uchun suhbatdoshining fikriga qo'shilishini yoki rozi emasligini tushuntirishni o'rganadi. Ota-onalar farzandini bolalar uchun rivojlanish kurslariga yuborish orqali bolaning tanqidiy fikrlashni rivojlantirishga yordam berishi mumkin, bu esa bolani kelajakda muvaffaqiyatli, o'z fikrini ifoda etishdan qo'rqmaydigan va berilgan savollarga mustaqil ravishda javob izlaydigan jasur shaxs bo'lishiga yordam beradi.

Aniqlik, maktabgacha yoshdagi bolalar savol berishni yaxshi ko'rishadi. Bu qiziqishdan dalolat beradi, bora-bora u aqlning qiziquvchanligiga, keyinchalik o'z navbatida tanqidiy fikrlashga aylanadi. Ko'p hollarda maktab hayoti boshlanishi bilanoq, savollar berilishi to'xtaydi. Faqat javoblar yangraydi. Ammo bu holatda bolalar faqat yangi bilimlarning iste'molchisiga aylanishadi, lekin ular bilimlarning yaratuvchisiga aylanishi kerak. Hech kim tanqidiy fikrlovchi bo'lib tug'ilmaydi. Darhaqiqat, tanqidiy fikrlash kattalar uchun qiyin mahorat bo'lishi mumkin, shuning uchun yosh bolalar erta bolalik davridagi ta'lim jarayonida tanqidiy fikrlash uchun asos yaratishni boshlashlari muhimdir. Maktabgacha yoshdagi bolalar uchun saralash, turkumlashtirish, so'roq qilish, tekshirish va bashorat qilishni o'z ichiga olgan o'yinlar ularni tanqidiy fikrlash san'ati bilan tanishtiradi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR

Tarbiyachilar va ota-onalar maktabgacha yoshdagi o'quvchilarni tanqidiy fikrlaydigan bo'lishga yordam berishning bir necha usullari.

Agar bola savollar bermasa, tanqidiy fikrlash haqida unutsa bo'ladi.

Masalan, film yoki multfilmni birgalikda tomosha qilgandan so'ng, undan syujet haqida 10-20 ta savol o'ylab topishini va ularni sizga berishini so'rang. Bu jarayonda bola tafsilotlarni sezishni va mavzuni turli tomonlardan ko'rib chiqishni o'rganadi.

Agar siz hayvonot bog'iga borib, boladan: "Senga nima yoqdi, nimani ko'rding?" deb so'rasangiz va u sizga batafsil javob bera olmasa, demak, uning miyasi siz istagan yangi holatlarni eslab qolmagan. Xulosa chiqarish qobiliyati rivojlanmagan kattalar ham bor. Jamoa, rahbar, turmush o'rtoq, pul bilan bo'lgan munosabatlarda biz bir xil narsani boshdan kechiramiz. Bir xil vaziyatlar takrorlanaveradi va biz nimani o'zgartirish kerakligini tushunolmaymiz.

Kun davomida bolalarga savollar bering:

Nimani ko'ryapsan?

Bu haqda nima deb o'ylaysan?

Bu seni nima haqida o'ylashga majbur qilyapti?

Nega aynan shu javobni tanlading?

Ko'rayotgan tafsilotlarni muhokama qilishni davom eting. Kuzatuvchanlik qobiliyatini rivojlantira turib, "Yana nima?" deb so'rang.

"Bu haqida nima deb o'ylaysan?", "Qanday xulosa chiqarish mumkin?". Miya xulosalarni ishlab chiqarishi kerak. "Demak, ... qilish kerakmas", "Demak, shunday... yo'l tutish kerak". Bolada qanday savollar tug'iladi? "Nega???", "Bularning barchasi qancha davom etadi?", "Agar qoidalar buzilsa, nima bo'ladi?", "Buni qanday qilib yaxshiroq qilish mumkin?". Bu orqali bola vaziyatga yangicha yondashadi boshqa yo'llarini o'ylab topadi yaxshiroq javob izlaydi.

Bolalar kam savol berishsa, bu ongning qiziquvchanligi u qadar rivojlanmaganligini anglatadi, buning ustida ko'proq ishlash kerak. Bolalar bilan bu kabi suhbatlar tez-tez bo'lib tursa, shuncha yaxshi bo'ladi.

•Sodir bo'ladigan o'zgarishlarni taxmin qilishni va tahlil qilishni o'rgating.

Bolaning biror narsa aytish yoki qilishdan oldin, o'tirib, bu unga qanday ta'sir qilishi yoki maqsadga eng tez va xavfsiz tarzda qanday erishish mumkinligi haqida o'ylashi juda yaxshi holat biz uni shunday faoliyatga undashimiz lozim.

Vaziyatlar bilan qiziqarli.

Maktabgacha ta'lim tashkilotlaridagi, oiladagi qiyin vaziyatlarda u nima yo'l tutishini va bu vaziyatdan qanday chiqib ketishini so'rang. Misol uchun, agar u onasi uyda bo'lmaganida tasodifan onasining sevimli vazalaridan birini sindirib qo'ysa, u nima qiladi?

Uyga vazifa qilib berilgan she'rni yodlab kelmasa, u nima qiladi?

Yoki u bog'chadagi eng yaxshi do'stini qo'rqitishayotganini ko'rsa, u nima qiladi?

Yoki u savdo markazida bo'lsa va qandaydir tarzda onasi va dadasidan ajralib qolsa, u nima qiladi?

Bolalar odatda haddan tashqari faol tasavvurga ega. Oladigan ba'zi javoblardan hayratlanishga tayyor bo'ling!

•Ixtiro konventsiyasini o'tkazing.

Bolalar narsalarni yasashni va bir biriga o'xshamagan ixtirolarni o'ylab topishni yaxshi ko'radilar. Ixtirolar konventsiyasi maktabgacha yoshdagi bolalar uchun tanqidiy fikrlash tadbirlaridan biri bo'lib, bu xona kulgiga to'la bo'ladi, shuningdek, bolalar idealistik o'zgarishlar qilishdan quvonch topadi. Sizga qurilish qog'ozi, karton, stakan, qog'oz plitalar, yelim, lenta, markerlar va boshqa narsalar kabi tasodifiy materiallar kerak bo'ladi. Keyin bolalarga atrof-muhitga ijobiy ta'sir ko'rsatadigan ixtiro qilishlari kerakligini ayting. Ular prototip yaratish va ixtiro haqida ishonchli reklama taqdim etish uchun javobgardir. Bu har qanday tomoshabin uchun juda qiziqarli bo'ladi va ba'zi bolalar o'ylab topadigan g'oyalar kelajakda Nobel mukofotiga sazovor bo'lishi mumkin.

•Tugatilmagan hikoya taklif qiling. Oxirini o'ylab top o'yini.

Maktabgacha yoshdagi bolalarga bir ertak kitobini ovoz chiqarib o'qing, lekin oxiriga kelganda to'xtang. Keyin yangi paydo bo'lgan muallifingizdan hikoyaning oxirini yaratishni so'rang. Agar ularga yordam kerak bo'lsa, kulgili, imkonsiz, qo'rqinchli yoki kutilmagan finalni taklif qiling. Tarbiyalanuvchilardan qon haqida eshitishga tayyor turing!

•Yoqtirish yoki yoqtirmaslik.

Xuddi shu «tugashni bashorat qilish» qatorida bolalar bilan ertak o'qing va uni birgalikda o'qiyotganingizda unga savollar bering. «Aladdinning olma o'g'irlashi sizga yoqdimi?» «Nega yoki nima uchun?»

Siz hatto tanqidiy fikrlash va mantiq yo'liga bir oz chuqurroq kirib borishingiz mumkin: «Aladdin juda och edi va puli yo'q edi, shuning uchun siz olmani olish to'g'rimi deb o'ylaysiz, chunki unda ovqat yo'q edi?»

•O'zingni boshqani o'rniga qo'y.

Turli xil qahramonlar ishtirokidagi hikoyalarni o'qiyotganda, bolalardan har bir qahramonning o'rniga o'zlarini qo'yishlarini va bu qahramon nimani o'ylayotgani yoki his qilayotganini tasvirlab berishini so'rang.

•Ha yoki yo'q!

Ushbu o'yin bolalarga keyinchalik hayotda yolg'on reklama va «soxta yangiliklar» ni aniqlashga yordam beradi. Bittasi to'g'ri, biri esa mubolag'a bo'lgan juft gaplarni yozing. Gaplarni ovoz chiqarib o'qing va undan qaysi biri to'g'ri va qaysi biri noto'g'ri ma'lumot ekanligini hal qilishini so'rang. Masalan: hozir ertalab/ hozir kechqurun ,hozir qish/hozir kuz ,hozir soat 5/hozir soat10

Bolalardan biri: «Koinotning qaysidir joyida soat 10 bo'ldi kechqurun va qish fasli» desa,

unga uning haqligini ayting va rag'batlantiring hamda bolaning ota onasiga bolaga ko'proq imkoniyatlar eshigini ochib berishni taklif qiling. Bular: qo'shimcha dars maktabga ertaroq tayyorgarlikni va boshqalarni nazarda tutadi chunki bu bolaning fikrlash doirasi keng.

•Bolalar uchun topishmoqlar va hazillar “Men kimman?” savolidan zavqlaning. Topishmoq

Topmishmoqlar haqida gap ketganda, bolalar ularni yaxshi ko'rishadi. Nega bu tabiiy sevimli vositadan tanqidiy fikrlash qobiliyatini oshirish uchun ishlata olmaymiz ekan?

Sizga kerak bo'ladigan narsa – odam, joy yoki narsani o'ylab toping va uni kichkintoyingizga tasvirlab bering.

Misol uchun, «Mening bo'yim taxminan 1.5m, ko'zlarim ostida qora doiralalar bor va ikki oydan beri yaxshi uxlamadim.» «Men kimman?»

Men suvman va suv yuzasida suzib yuripman. Men kimman?

•X va O harflari bilan soddaroq bo'ling.

Bolalar bilan «X» va «O» o'yinlarini o'ynang, lekin oq doska, rangli qalamlardan foydalanish orqali o'yinni yanada qiziqarli qiling. Bunda ularning qo'lida 2 xil rang qalam bo'ladi va ular bo'sh varoqlarda tanlagan joylarini bo'yashlari lozim.

Bu jarayon bolani fikrlashga undagan holada ijodiy qarashlarini kengaytirishga do'stlik fikrlarini ma'qullash yoki inkor qilish, eshitish, nutqini rivojlantirishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Shaxsning aqliy tuzilmalari allaqachon maktabgacha yoshda, bolaning hayotidagi eng obro'li odamlar ota-onalar bo'lganida shakllanadi. O'smirlik davrida bolalar o'zlarining qadriyatlarini, qarashlarini va boshqalar bilan munosabatlarini qayta ko'rib chiqadilar. Ota-onalarning odatiy munosabati rad etiladi va yangilarini izlash ko'pincha tengdoshlarining turli guruhlari o'rtasidagi muloqot jarayonida boshlanadi.

XULOSA

Ko'pgina ota-onalar farzandlarining o'smirlik davrini «qiyin» deb atashadi, chunki bolaning ijtimoiy doirasi kengaymoqda va atrofidagi hamma yangi odamlar va do'stliklaridan ota-onalar xavfsiraydi. Bularning sabalaridan biri bolaning salbiy dunyoqarashlar ta'siri ostida qolishidan qo'rqish – masalan, u yomon odatlarni ortiradi yoki o'ylamasdan shoshilinch qarorlar qabul qiladi deb hisoblash va bu asosli holat. Bunday paytda bolaning rivojlangan tanqidiy fikrlashi unga vaziyatlarni, takliflarni oqilona baholashga va mustaqil ravishda to'g'ri qaror qabul qilishga yordam beradi.

Shuni ham ta'kidlash joizki, zamonaviy bolalar erta yoshdan boshlab gadgetlardan foydalanadilar va Internetga kirishlari mumkin. Global tarmoq juda ko'p miqdordagi tasdiqlangan va tasdiqlanmagan ma'lumotlarni o'z ichiga oladi. Bunday sharoitda Internetda buzg'unchi ta'sirlarga duchor bo'lish xavfi mavjud.

Shunday qilib, tanqidiy fikrlashni rivojlantirish bolaga faktlar va vaziyatlarni tahlil qilishga va mustaqil ravishda asosli, asosli qarorlar qabul qilishga yordam beradi. Tanqidiy fikrlash qobiliyati o'quv faoliyatiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi va bolani tez-tez dahshatli oqibatlariga olib keladigan shoshilinch harakatlardan himoya qiladi.

Esingizdami, ota-onangiz sizni ko'chada o'ynashga yuborishdan oldin sizni bezovta qiladigan «nega» degan savollaringizga «chunki men shunday dedim « deb javob berganini eslaysizmi? Bu javobdan voz kechish kerak. Hozirgi texnika dunyosida bola bilan muloqot

unga e'tiborli bo'lish juda muhim chunki mulohazaning yo'qolishi bolaga juda salbiy ta'sir qiladi. Ular savol berganlarida savollariga to'g'ri va aniq javob berish bolaning qiyin vaziyatlarida uning to'g'ri qarorga kelishiga yo'l ko'rsatish ular biror bir hodisa ustida diqqatini jamlaganliklarida ularga halaqit qilmaslik zarur.

REFERENCES:

1. Z.U. Tursunboyeva „Maktabgacha yoshdagi bolalarni rivojlanishiga qo'yiladigan Davlat talablari asosida tarbiyalanuvchilarni atrof-olam bilan tanishtirish“-T.: „Образование, наука и инновационные идеи в мире“.
2. Z.U. Tursunboyeva „Maktabgacha yoshdagi bolalar atrof-olam bilan tanishtirish xususiyatlariga ko'ra tashkil etish shakllari“-T.: „Pedagog“ jurnali 354-359
3. Tess Bercan «10 Kindergarten Critical Thinking Activities to Inspire Their Inner Sherlock Holmes» Atlas Mission <https://www.atlasmission.com/blog/10-kindergarten-critical-thinking-activities-to-inspire-their-inner-sherlock-holmes/>
4. Lori Bonati «12 Brainy Preschool Critical Thinking Games» Atlas Mission <https://www.atlasmission.com/blog/12-brainy-preschool-critical-thinking-games/>
5. Pooja Jain «7 Amazing Kindergarten Critical Thinking Skills your Little One will Love» Atlas Mission <https://www.atlasmission.com/blog/7-amazing-kindergarten-critical-thinking-skills-little-one-will-love/>
6. Школьный университета «Синергия» 2023 год статье Критическое мышление у детей: как и зачем развивать <https://school.synergy.ru/psychology/kriticheskoe-myshlenie-u-detej-kak-i-zachem-razvivat>